

Либерален
Преглед

Годишник
2008

ЕКСТАЗ

Списание „Либерален преглед“

Годишник – 2008

ЕКСТА3

Берлин, 2014

Тази електронна книга ви се предоставя при условията на лиценза „Криейтив Комънс — Признание — Некомерсиално — Без производни“ версия 2.5 (CC-BY-NC-ND version 2.5).

Съдържание

Януари 2008 **22**

- Описвайки Европа
Автор: Пери Андерсън 23
- Катин
Автор: Ан Епълбаум 41
- Полският антисемитизъм: една нова страница:
Автор: Якоб Клок-Конколович 50
- Надолу в заешката дупка:
Автор: Скот Касл 54
- Рисковете на обновлението
Автор: Паскал Захари 58
- Малко късмет за по-късно
Автор: Палми Ранчев 62
- Атаката срещу разума
Автор: Ал Гор 67
- Писма от ГУЛАГ
Автор: Алексей Лосев 77
- Кларнетът
Автор: Здравка Евтимова 91

Февруари 2008 **96**

- Сбогом на хегемонията
Автор: Параг Хана 97

Богатството на ирландците	
Автор: Джон Мъри Браун	116
Границата	
Автор: Кристин Димитрова	123
Актрисата	
Автор: Палми Ранчев	140
По-добро от безплатното	
Автор: Кевин Кели	144
Дигитален маоизъм	
Автор: Джейрън Лейниър	152
Строителната площадка, наречена Саудитска Арабия	
Автор: Джад Муавад	168
Натали	
Автор: Здравка Евтимова	173
Изкуството на тъмнината	
Автор: Филип Пулман	178
Кратки небивалици	
Автор: Златко Енев	185

Март 2008

189

Пренцлауер Берг	
Автор: Хениг Зусебах	190
За добрите хора	
Автор: Златко Енев	203
Балоните	
Автор: Палми Ранчев	206
За sancta simplicitas и привилегиите на добродетелта	
Автор: Златко Енев	210

Операция „Понижаване на заплатата“ Автор: Хенинг Зусебах	215
Етиен Автор: Кристин Димитрова	228
За циганите – в Румъния и другаде Автор: Мирча Картареску	241
Защо жените печелят по-малко от мъжете? Автор: Волфганг Ухатиус	247
За идеологическата чистота Автор: Златко Енев	253
Градче на име Мендосино Автор: Деян Енев	261
Гладуване с Кафка, мръзнене с Ман Автор: Мирча Картареску	267
Краят на постмодернизма Автор: Тина Бийти	272
Бог не е велик Автор: Кристофър Хитчинс	281
Иде ли Автор: Кристин Димитрова	295
Смъртта на неолибералната глобализация Автор: Имануел Уолърстайн	301
Госпожата на господин бай Пешо Автор: Палми Ранчев	312
Защо бъдещето не се нуждае от нас? Автор: Бил Джой	318
Ще живеем ли вечно? Автор: Рей Кързуайл	337
Ще бъде ли светът китайски? Автор: Георг Блуме	344

Може ли бизнесът да спаси света?
Автор: Метю Батлс 355

Април 2008 360

Коран, свобода на словото и европейски ценности
Автор: Гелийн Молир 361

Джон Ленън и Йоко Оно за „Плейбой“
Автори: Джон Ленън, Йоко Оно 366

Твърде много демокрация?
Автор: Фарид Закарая 403

Прекаляваме ли с демокрацията?
Автор: Найъл Фъргюсън 413

Lavogo come badante (работя като гледачка на стари хора)
Автор: Диана Иванова 418

Собственият фашизъм
Автор: Георги Марков 430

На края на гората
Атор: Антъни Дейниълс 435

Не искам повече да съм Венета
Автор: Станислав Стратиев 446

Любимецът на Букър
Автор: Ендрю Ентъни 450

Един срещу всички
Автор: Михаел Браун 457

От другата страна на огледалото
Автор: Владимир Арсениевич 460

Събуди ме, когато август свърши
Автор: Деян Енев 465

Жилото на бедността	
Автор: Дрейк Бенет	472
Мартин Шийн: актьорът с манталитет на държавник	
Автор: Дейвид Томсън	477
Отмъщението на една сервитьорка	
Автор: Феби Дамрош	485
Моливи	
Автор: Здравка Евтимова	493
Как да говорим за неща, които не познаваме	
Автор: Кийт Хан-Харис	497
За патриотизма на интелектуалците, Косово и други неща	
Автор: Златко Енев	502
Макодоналд	
Автор: Палми Ранчев	508
Целувката	
Автор: Златко Енев	512
Пътуване към рая	
Автор: Ариел Хауптмайер	520
Контактът	
Автор: Кристин Димитрова	532
Стъпките	
Автор: Златко Енев	535
Нашата борба	
Автор: Гьотц Али	543
Европа, 2057	
Автор: Имануел Уолърстайн	549
Брадата	
Автор: Дмитрий Горчев	553
Подлезът	
Автор: Деян Енев	556

Бъдете ненаситни! Бъдете неразумни!	
Автор: Стив Джобс	561
Курвата	
Автор: Дмитрий Горчев	569

Май 2008 **573**

Бележки за „Камп“	
Автор: Сюзън Зонтаг	574
Как да бъдем публични интелектуалци	
Автор: Кристофър Хитчинс	593
Имре Кертес за новия европейски антисемитизъм	
Автор: Имре Кертес	598
Корупцията като метафора	
Автор: Дърк Тенцлер	606
Среща с непознат	
Автор: Кристин Димитрова	615
Конструкцията	
Автор: Палми Ранчев	627
Късметът на Ирландия свършва	
Автор: Кери Капел	635
Свободата, Санчо	
Автор: Станислав Стратиев	639
Македония – какво се крие зад едно име?	
Автор: Драган Клаич	642
Случайният бунтовник	
Автор: Пол Остър	647
До полк. Ангел Гогов	
Автор: Стефан Маринов	650

Печели ли демокрацията?	656
Автор: Роберт Кейган	
Кучета и котки	668
Автор: Кристин Димитрова	
Мощната слабост на Китай	675
Автор: Франсис Фукуяма	
Президентско кино, 1937 и 2007	680
Автор: Борис Шумяцки	
Страданията на стария Вертер	688
Автор: Станислав Стратиев	
Стефан Маринов – Писма до България (1)	691
Стефан Маринов	
Архипелаг Европа	696
Автор: Карл Шльогел	
За Батак – вчера и днес	704
Автор: Златко Енев	
Едно обесване	715
Автор: Джордж Оруел	

Юни 2008 **721**

Яростта срещу машините	722
Автор: Том Чатфийлд	
Демокрацията на Дон Кихот	736
Автор: Джонатан Рий	
Да се спасиш от затвора	743
Автор: Мирча Картареску	
Мълчаливият	751
Автор: Здравка Евтимова	

Един милиард китайци не могат да грешат: Автор: Кристоф Майерл	760
Стефан Маринов – Писма до България (2) Автор: Стефан Маринов	765
Отмяната на бедността Автор: Илия Троянов	776
Ханджоу Автор: Димитър Атанасов	784
Изповеди на един разкаян геймър Автор: Златко Енев	800
Любовта на чистачката Автор: Жанина Драгостинова	811
Хей тамо лодка Автор: Станислав Стратиев	814
Новата лайпцигска школа Автор: Артър Лубоу	817
Под знака на половинчатите истини Автор: Рихард Вагнер	830

Юли 2008 **834**

ОК ли е да бъдем Лудити? Автор: Томас Пинчън	835
Наводнение от псевдо-събития Автор: Даниел Бърстин	846
Стефан Маринов – Писма до България (3) Автор: Стефан Маринов	864
Националният проект, църквата и литературата Автор: Емил Ив. Димитров	877

Левицата, която вече не е способна да дава закрила Автор: Зигмунт Бауман	915
Нека престанем да говорим за религия! Автор: Оливие Роа	925
Песента на майката Автор: Жанина Драгостинова	935
Зеленият телефон Автор: Палми Ранчев	939
Вицовете ли победиха комунизма? Автор: Ноел Малкъм	943
Да научиш ученето Автор: Мартин Спивак	947
Ние живеем в Cyberspace Автор: Уилям Гибсън	956
Пет години по-късно Автор: Адам Михник	960
Мобилни идентичности? Мобилно гражданство? Автор: Ивайло Дичев	964
Европа, или ирландският въпрос Автор: Ралф Дарендорф	981
Златистият слой на живота Автор: Жанина Драгостинова	986
Опреснителите на паметта Автор: Здравка Евтимова	989
Какво означава „женски гений“? Автор: Юлия Кръстева	994
Българската риба Автор: Станислав Стратиев	999
Забравете Ирландия! Автор: Барбара Йортел	1001

Могат ли бедните да се научат да пестят?
Автор: Рашел Снайдър 1006

Август 2008 1010

От Мао до ау!
Автор: Кърт Андерсън 1011

Нито „борба“, нито „диалог“ на културите
Автор: Оливие Роа 1023

Против интерпретацията
Автор: Сюзън Зонтаг 1027

Стефан Маринов – Писма до България (4)
Автор: Стефан Маринов 1042

Дай газ, Ноам!
Автор: Том Натал 1051

Закуска за дипломати
Автор: Жанина Драгостинова 1055

Обезглавената кокошка
Автор: Орасио Кирога 1057

Телефон на зрителя
Автор: Кристин Димитрова 1065

Шейх Мо има една мечта
Автор: Виктор Кохер 1075

Раздяла със „spice and curry“ – Индия е навсякъде
Автор: Клаудиа Крамачек 1084

Българският самурай
Автор: Станислав Стратиев 1090

За онзи Том, който всъщност се казва Хък
Автор: Златко Енев 1092

Момичета, вие нямате власт! Автор: Синди Лаупър	1095
1968: годината на позирацията бунтовник Автор: Том Стопард	1099
Език, литература и идентичност Автор: Владимир Левчев	1105
Солженицин, литературният гигант Автор: Майкъл Кауфман	1111
Бездетната Европа Автор: Ръсел Шорто	1118
1968 – спомени от една неслучила се година Автор: Георги Господинов	1131
Заклеймяването на хомосексуалността в Библията Автор: Николай Атанасов	1141
Педофилия и православие Автор: Отец Яков Кротов	1164
Нежеланата утопия Автор: Агоп Мелконян	1167
Гражданското общество и неговите конкуренти Автор: Ърнест Гелнър	1170
Захвърлени от историята Автор: Жанина Драгостинова	1178
Грешката на Саакашвили Автор: Емил Асемиров	1182
Мъжката самота Автор: Румен Леонидов	1198
Фантомът на суверенността Автор: Деви Думбадзе	1210
Голямото Автор: Здравка Евтимова	1214

Незапочнат дневник на един социален работник – Част I	
Автор: Албена Прокопиева	1219
Информирайки се до смърт	
Автор: Нийл Постман	1226

Септември 2008 **1240**

Радован Караджич и неговите внуци	
Автор: Дубравка Угрешич	1241
Свободен съм, защото пиша за удоволствие	
Автор: Златко Енев	1255
Литературните вражди на Гор Видал	
Автор: Гор Видал	1268
Асиметрията на мира	
Автор: Отец Яков Кротов	1283
История за розово слонче...	
Автор: Албена Прокопиева	1286
Храмът на изгубените надежди	
Автор: Жанина Драгостинова	1292
Стефан Маринов – Писма до България (5)	
Автор: Стефан Маринов	1297
Размразените конфликти в южен Кавказ	
Автор: Емил Асемиров	1305
Когато съдията спи ...	
Автор: Жанина Драгостинова	1314
За морала в политиката	
Автор: Златко Енев	1328
Българската участ	
Автор: Станислав Стратиев	1349

За Бога	
Автор: Патрик Орурк	1353
Добро куче	
Автор: Палми Ранчев	1356
Stuck in the Moment	
Автор: Златко Енев	1361
Грузия и балансът на силите	
Автор: Джордж Фрийдман	1368
Магия и вина	
Автор: Ина Хартвиг	1376
Незапочнат дневник на един социален работник – Част II	
Автор: Албена Прокопиева	1382
Нова студена война = нов Съветски Съюз	
Автор: Живко Желев	1387
Пост-американският свят	
Автор: Фарид Закарая	1397
Размразените конфликти в южен Кавказ – Абхазия	
Автор: Емил Асемиров	1419
От 68-ма до 89-та	
Автори: Адам Михник, Лионел Жоспен, Иржи Дийнстбиер, Оскар Негт	1429
Търговската марка Оскар Уайлд	
Автор: Джайлс Брандрет	1441
Балканите – реалност и измислици	
Автор: Миша Глени	1445
От оградата до обяд	
Автор: Жанина Драгостинова	1458
Двама са малко, трима са много	
Автор: Кристин Димитрова	1461

Орлето	
Автор: Евелина Ламбрева	1466
Ехо в тъмното	
Автор: Дейвид Ремник	1470

Октомври 2008 **1481**

Франц Кафка, обикновеният	
Автор: Зейди Смит	1482
Пътят към „1984“	
Автор: Томас Пинчън	1497
Силата на хартиения тигър	
Автор: Иван Кръстев	1509
Мълчанието – злато, привилегия на агнетата или... любов	
Автор: Албена Прокопиева	1515
Стефан Маринов – Писма до България (6)	
Автор: Стефан Маринов	1520
Ненавистната малка Софи	
Автор: Росица Борковски	1527
ДАНС, Интернет и... този път Огнян Стефанов	
Автор: Григор Гачев	1545
Очакват ни малки локални войни	
Автор: Аркадий Бабченко	1557
Куки и белогвардейци	
Автор: Любомир Канов	1561
„Случката“ с Огнян Стефанов и индулгенциите за ДАНС	
Автор: Едвин Сугарев	1572
Часът на истината	
Автор: Имре Кертес	1578

Ненаписаната, недописаната, изгубената литература за деца Автор: Вихрен и Росица Чернокожеви	1585
Да заминават за Конго! Автор: Хилке Гердес	1592
In Memoriam: Константин Павлов Автор: Румен Леонидов	1598
Кемализмът Автор: Пери Андерсън	1605
Белгийският експеримент Автор: Дан Билефски	1642
Незапочнат дневник на един социален работник – Част III Автор: Албена Прокопиева	1649
Такива, такива бяха радостите Автор: Джордж Оруел	1653
Възходът на мюсюлманските терористи Автор: Мализ Рутвен	1664
За душата под труфилата Автор: Златко Енев	1673
Да вървим по пясък Автор: Юлиана Методиева	1678
Дон Кихот на Балканите Автор: Исмаил Кадаре	1697

Ноември 2008

1704

Моята коса си е само моя Автор: Михаел Туман	1705
Грузински дневник Автор: Джонатан Лител	1711

Анадолското изкушение	
Автор: Михаел Туман	1726
За сухото, суровото и пламъка, който не прави разлика помежду им	
Автор: Златко Енев	1752
Незапочнат дневник на един социален работник – Част IV	
Автор: Албена Прокопиева	1765
Инфлацията ще изплати всичко	
Автор: Кристоф Магнусон	1769
Другото куче	
Автор: Жанина Драгостинова	1774
52 и повече маргаритки ...	
Автор: Албена Прокопиева	1777
Страхът	
Автор: Златко Енев	1782
Соколът се оказа лешояд	
Автор: Едвин Сугарев	1788
Животът на един китайски „фермер на злато“	
Автор: Джулиан Дибл	1799
Две мнения за демократизацията в Турция	
Автори: Некла Келек, Сейла Бенхабиб	1805
Три съвременни антиприказки за чудесата или чертицата	
Автор: Албена Прокопиева	1813
Истинската история на господин К.	
Автор: Златко Енев	1818
Гара Кроносово	
Автор: Венцислав Божинов	1824
За уважението и неговата липса	
Автор: Златко Енев	1829

Тъй яде Заратустра Автор: Уди Алън	1833
Бельото говори за прогрес Автор: Даниел Бакс	1838
Четири причини защо Америка избра Обама Автор: Даниел Финкелщайн	1843
В московския трафик с Валтер Бенямин Автор: Драган Клаич	1847
Пътуване с автобус 72 и любов извън време и холера Автор: Албена Прокопиева	1854
За щастието да се живее в демокрация Автор: Иван Владиславич	1859
Замразеният скандал Автор: Марк Данер	1863
Съседства Автор: Орхан Памук	1871

Декември 2008

1877

Естетика на мълчанието Автор: Сюзън Зонтаг	1878
Родно, дясно и ляво: Антон Дончев Автор: Албена Хранова	1910
Говорещи трупове Автор: Тим Паркс	1967
Сряда Автор: Здравка Евтимова	1975
За първи път без време Автор: Венцислав Божинов	1980

За способността да приемаме	
Автор: Златко Енев	1986
Незапочнат дневник на един социален работник – Част V	
Автор: Албена Прокопиева	1989
Работилница на света	
Автор: Ерик Хобсбаум	1993
Самотни заедно	
Автор: Дженифър Синиър	2003
Съвпадения	
Автор: Кристин Димитрова	2013
Иранските сексуални революции	
Автор: Лаура Сикор	2026
Миризливите шедеври	
Автор: Ангъс Тръмбл	2036
Стефан Маринов – Писма до България (7)	
Автор: Стефан Маринов	2040

Януари 2008

Описвайки Европа

Автор: Пери Андерсън

Европа се залъгва с едно ново Богоявление. Далеч от това да изгуби историческото си влияние, Старият Свят постепенно придобива за човечеството важност, която не е притежавал никога досега, във всички времена на съмнителната си слава. В края на *Postwar*, неговия баланс на следвоенната европейска история, историкът Тони Джад пише за „възникването на Европа в навечерието на 21 век като образец на международните добродетели: общност на ценностите ... поддържана както от европейци, така и от не-европейци като пример, който трябва да бъде последван от всички“. Тази репутация, уверява ни той, е „добре заслужена“. В подобна визия са се вкопчили и пророците на новия лейбъризъм: *Защо Европа ще води през 21-ия век? е заглавието на един манифест, написан от Марк Леонард, партийният вундеркинд по въпросите на външната политика. „Представете си един свят, живеещ в мир, благоденствие и демокрация“, нарежда той на читателя. „Онова, което ви моля да си представите, е „Новият европейски век“. И как ще бъде реализиран този очарователен проект? „Европа представлява синтез на енергията и свободата, идеци от либерализма, със стабилността и благоденствието, идеци от социалната демокрация. Докато светът постепенно става по-богат и задминава изискванията, свързани със задоволяването на основните потребности като глад и здраве, Европейският начин на живот ще стане неотразимо привлекателен за хората по целия свят“.*

За да не остане по-назад, футурологът Джеръми Рифкин – американец по рождение, но заслужил европеец по всички стандарти – предлага собствен наръчник към Европейската мечта. Търсейки „хармония, а не хегемония“, казва ни той, „европейците вече са направили карта на пътя, който ще ни доведе към третата степен на човешкото съзнание – една степен, която ще утвърди неразделността на човечеството“. За да завърши със заключението: „ние живеем в неспокойни времена. Голяма част от света тъне в тъмнина, оставяйки множество човешки същества без ясен ориентир. Европейската мечта е светъл лъч в един разтревожен свят. Той ни води към нова ера на общност, качество на живот, универсални човешки права, права на природата и мир на Земята“.

Тези емоции може би звучат по един доста англосаксонски начин, но на континента не липсват и по-прозаични техни еквиваленти. Според водещия германски философ, Юрген Хабермас, Европа е намерила „образцови решения“ за два от големите проблеми на нашето време: „управление отвъд рамките на националната държава“ и социални системи, които „могат да служат като модел“ за света. Така че, защо да не триумфираме и при един трети проблем? „Ако Европа е решила два проблема от такава величина, то може би вече е време тя да посрещне и едно трето предизвикателство: да защитава и насърчава един космополитен ред въз основа на международните закони“ – или, както се изразява сънародникът му, социологът Удрик Бек: „Европеизацията означава създаване на нова политика. Тя означава навлизане в сферата на мета-властта, в борбата за определяне правилата на един нов глобален ред. Мотото на бъдещето може да бъде нещо от този род: Америка, направи път – Европа се завръща!“ Във Франция, Марсел Гоше, теоретик на демокрацията и издател на *Le Débat*, водещото в страната издание за идеи, обяснява малко по-скромно: „може би ни е позволено да смятаме, че формулата, която европейците инициират, евентуално може да послужи като модел за народите по света. Това е заложено в нейната генетическа програма“.

Едва ли може да се каже, че самозадоволството е нещо ново в Европа. Но настоящото настроение е нещо по-различно от досегашните: един, както изглежда, неограничен нарцисизъм, при който чрез отражението във водата бъдещето на планетата се преобразява по начин, напомнящ за фигурата на наблюдателя. Какво може да обясни за наблюдателя тази степен на политическа суета? Очевидно, пейзажът на континента се промени през последните години – и ролята на Европа в света нарасна. Реалните промени могат да дадат повод за огромни мечти, но те трябва да бъдат калибрирани както трябва, за да се види какво стои или не стои зад тях. Преди едно десетилетие бяха налице три големи неясноти: предстоящият монетен съюз, така като той беше предначертан в Маастрихт; завръщането на Германия към позицията на регионален водач, след обединението; накрая, разширението на ЕС по посока Източна Европа. Резултатът от всяка една от тях си оставаше неопределен. До каква степен бяха изяснени те между-временно?

Въвеждането на обща парична единица, прието едновременно от 11 от 15-те страни-членки на ЕС през 1999, беше най-точната и систематична от трите промени. Винаги изглеждаше разумно да се очаква, че резултатите от него ще бъдат най-ясно очертаните и видими от всички такива. Но това се оказа така само в най-тесния технически смисъл – замяната на една дузина парични единици (Гърция се присъедини през 2002 година) беше проведена изключително гладко, без повреди или злополуки: един административен *tour de force*. А инак, противно на всеобщите очаквания, окончателното заключение за резултатите от монетния съюз си остава неопределено. Заявената цел от въвеждането на единна парична единица беше да се намалят разходите по паричните трансакции и да се увеличи предсказуемостта на възвръщаемостта за бизнеса, като по този начин се насърчат по-високи инвестиции и по-бързо нарастване на производителността и продукцията в Съюза.

Но поне досега усилията не водят до желаните резултати. Динамичните ефекти от Единния Европейски Акт от 1986, считани от повечето ортодоксални икономисти за инициатива, далеч по-важна от Европейския монетарен съюз, доведоха до нарастване на Брутния социален продукт на съюза само с около 1 процент, докато очакваното нарастване беше между 4 и 6 процента. Растежът в Еврозоната всъщност се забави, от средно 2,4 процента в петте години, предшестващи валутното обединение, до 2,1 процента в първите пет години след него. Дори със скромното ускорение от последните три години, той все още остава под нивото на 80-те години. През 2000-та година в Лисабон беше оповестено, че в течение на десет години Европейският Съюз ще създаде „най-конкурентноспособната и динамична икономика на познанието в света“. Засега обаче растежът на Съюза си остава доста под този на САЩ, да не говорим пък за Китай.

Още по-важен е фактът, че Еврозоната беше задмината от онези страни-членки на Съюза, които не пожелаха да се откажат от националните си валути. Швеция, Великобритания и Дания имаха по-висок растеж през същия този период от време. Пактът за стабилност пък беше на няколко пъти нарушаван от Франция и Германия, двете най-големи икономики на Еврозоната, без те да бъдат наказани за това.

И все пак е рано да се счита, че е време за еднозначна оценка на монетарния съюз. Защитниците му посочват Ирландия и Испания като приме-

ри за успех в Евророната, както и общия икономически подем от миналата година, воден от Германия, като признак за това, че монетарният съюз може би най-после навлиза в силата си. Преди всичко друго те могат обаче да се похвалят със силата на самото евро. Не само, че дългосрочните лихвени проценти в Евророната са по-ниски от онези в САЩ. По-впечатляващ е фактът, че еврото измести долара като парична единица на международния пазар на ценни книжа. Не е ли Европа, след седемте слаби години от 1999 насам, на прага на други седем, по добре познатия библейски маниер?

Ролята на Германия, традиционният мотор на Европа, все още си остава не съвсем ясна. Обединението с ГДР възстанови статуса на страната до положението от началото на 20-ти век, като стратегически централна държава на континента, най-голяма по население и с най-голяма икономика. Но по-дългосрочните предимства от обединението все още трябва да бъдат демонстрирани. В международен план, берлинската република при всички случаи стана по-самоуверена, отхвърляйки някои следвоенните си задръжки. През последното десетилетие немските военновъздушни сили се завърнаха на Балканите, специални части участват във военни действия в Западна Азия, а немският флот патрулира източното Средиземноморие. Но това винаги бяха само части от по-големи операции, ръководени по правило или от НАТО, или от ООН. Дипломатическите жестове бяха много по-важни от военните. При Шрьодер бяха развити много тесни връзки с Русия, в една антанта, която се превърна в най-отличителната черта на неговата външна политика (впрочем, Франция и Италия се опитваха да ухажват Русия не по-малко настоятелно, но с далеч по-малко икономически козове в ръката). В самата Европа червено-зеленото правителство, въпреки добре рекламираната му липса на генерационни комплекси, никога не си позволи да разклаща общата лодка толкова силно, колкото бяха го правили техните предшественици християндемократи. Всъщност, от 1991 насам не е имало акция, сравнима с едностранното признаване на Словения от страна на правителството на Хелмут Кол, с което се започна последващия разпад на Югославия. Меркел направи успешни ходове за заобикаляне волята на френските и холандски избиратели, но тя разбира се не е в състояние да го направи сама: за това ѝ беше необходима помощта на Париж и Хага. Изгледите за каквато и да било немска хегемония в Европа, разглеждана класически, в момента изглеждат много отдалечени.

Част от причината за сравнително скромния профил на нова Германия е цената на самото обединение, която в момента възлиза на повече от един трилион долара, натоварвайки страната за години напред със стагнация, висока безработица и нарастващ държавен дълг. Франция, ако и да не е точно икономическа хрътка, постоянно задминаваше Германия, демонстрирайки по-висок икономически ръст в продължение на цяло едно десетилетие, от 1994 до 2004, като увеличи brutния си национален продукт повече от два пъти за първите пет години от новия век. През 2006, дългоочакваното значително германско възстановяване най-после се получи и местата бяха разменени. Водещ износител в света в момента, Германия изглежда във форма, която може би ще ѝ позволи отново да получи ролята на икономически доминираща европейска сила, която тя имаше в годините на Шмид и ранния Кол. По онова време скъперническата парична политика на Бундесбанката държеше съседите здраво за гърлото. С еврото, тази форма на натиск вече е невъзможна. Но онова, което заплашва да я замени, е забележителното потискане на заплатите, на което се основава германското възстановяване. Между 1998 и 2006, средната цена на труда в Германия на практика спадна – едно зашеметяващо постижение: реалните заплати спадаха в продължение на седем последователни години, докато в същото време те нараснаха с около 15 процента в Англия и Франция, а с между 25 и 35 процента в Испания, Италия, Португалия и Гърция. В момента средиземноморските страни страдат от драстична загуба на конкурентоспособност, която предсказва трудно време за цялата южна част от Европейския Съюз. По-сурови форми на немската мощ, демонстрирани чрез пазара, а не чрез централната банка, може би са на път да се появят. Прекалено рано е да се изключва от сметката една регионална *Grossmacht*.

Германия е обединена в продължение на вече 16 години. Общата валута е факт от осем години насам. Разширението на ЕС е малко повече от тригодишно: би било странно, ако резултатите биха били по-ясни от тези, с които разполагаме. На практика разширението към изтока беше поставено в ход през 1993, а завършено – поне до момента – едва през тази година, с приемането на Румъния и България. От една страна е ясно защо то би трябвало да бъде може би основният източник на задоволство в днешния хор на европейско себе-възхваляване. Всичките девет „страны-пленници“ от Съветския блок бяха интегрирани в Съюза без каквото и да било боксу-

ване. Само страните с някогашен независим комунизъм, по времената на Тито и Ходжа, все още очакват да бъдат приети, и дори там беше поставено начало със Словения. Капитализмът в източна Европа беше възстановен плавно и бързо, без ненужни забавяния и унижения. В тази новоосвободена зона, икономическият растеж е значително по-бърз, отколкото сред големите икономики на запад.

Формалното обединение на двете половини от Европа е историческо постижение от най-висш ранг. И това е така не защото страните от изтока са били приети отново в един общ дом, съществуващ от векове насам, от който ги е откъснала само тоталитарната хватка на съветска Русия – както твърдят това идеолозите на Централна Европа като Милан Кундера. Разделението има по-дълбоки корени и се простира много по-далеч назад в историята на континента от времето на Ялтенския пакт. Реалността всъщност е, че още от времето на Римската империя насам, земите, заемани сега от новите страни-членки, са били почти винаги по-бедни, по-малко образовани и урбанизирани от техните западни съседи: жертви на номадски нападения от Азия; подложени на едно второ крепостничество, което не е останало спестено нито на германските земи отвъд Елба, нито на сравнително високоразвитата Бохемия; анексирани от Хабсбурги, Романовци, Хоенцолерни и Отомански завоеватели. Съдбата им след Втората световна война беше не толкова нещастно изключение, колкото – говорейки катастрофално – част от нормалния ход на събитията.

Именно това хилядолетно развитие на едно постоянно унижение и потисничество е нещото, което влизането в Съюза обещава най-после да остави назад в историята. При това много по-нашироко, отколкото бе предвиждано в началото: първоначалният план за разширение на Съюза към източна Европа, общ продукт на германски стратегии и заинтересувани локални елити, беше да бъдат включени само Полша, Унгария и Чешката Република, като най-сродни държави от региона, притежаващи най-западно-мислещи политически класи, изоставяйки останалите страни на съдбата им. За щастие, това оскърбително ново разделение на Изтока беше избягнато. Заслугата за това трябва да бъде отдадена предимно на Франция, която от самото начало се противопоставяше на един подобен подход, настоявайки за включването на Румъния, което пък направи трудно изключването на България; на Швеция, която поддържаше Естония, със

същия ефект за Латвия и Литва; както и на комисията Проуди, която в края на краищата предпочете едно цялостно пред евентуалното селективно разширение. В резултат на това се получи едно далеч по-щедро от първоначално предвижданото споразумение.

Но какво може да се каже за икономическите последици от разширението – за самия Съюз? Благодарение на това, че регионалните фондове, отпускани за Изтока, бяха сравнително скромни, финансовата стойност на разширението се оказа значително по-ниска от предвижданата, а търговският баланс е в полза на по-мощните западни икономики. Но това е една сравнително незначителна промяна. Истинската печалба – или сметка, в зависимост от това от коя страна се гледа на нея – се намира другаде. Основният европейски капитал сега има на свое разположение един огромен ресурс от евтина работна ръка, удобно разположен на собствения му праг, не само драматично намаляващ неговите производствени разходи чрез новите фабрики на изток, но и способен да упражнява натиск върху заплатите и условията на работа на Запад. Типичният пример е Словакия, където заплатите в автомобилната индустрия са една осма от тези в Германия и където в скоро време ще бъдат произвеждани повече автомобили на глава от населението от всяка друга страна по света. Именно страховете от износ на фабрики на изток бяха онези, които накараха толкова много германски работници да приемат по-дълго работно време и по-ниски заплати. Но натискът не се ограничава до заплатите. Бившите комунистически държави въведоха плоски данъци, за да насърчат чуждестранните инвестиции, и сега вече се състезават за най-нисък данъчен процент: Естония започна с 26 процента, Словакия предлага 19 процента, Румъния 16 процента, Полша дискутира 15 процента, а България се готви да въведе 10 процента.

Ролята, предназначена за новия Изток в ЕС е, с други думи, доста подобна на ролята, която играе Новият Юг в американската икономика от 1970 насам – една зона от фискални режими, особено добри за бизнес, със слаби или несъществуващи работнически организации, ниски заплати и – следователно – високи инвестиции и по-висок икономически растеж, отколкото в старите региони на континенталния капитал. Както и в американския Юг, този район вероятно ще изостава що се отнася до стандартите на политическа почтеност, поддържани в останалата част от Съюза. Дори и сега, вече сигурни в участието си, някои от регионалните елити вече не се

чувстват задължени да демонстрират добро поведение: в Полша например управляващите близнаци нарушават всяка норма на идеологическа коректност, така както тя се разбира в Брюксел и Страсбург. В Унгария специални полицейски части охраняват един политик, който не се срамува да признае открито, че е лъгал избирателите си. В Чехия минават месеци преди парламентът да е в състояние да оформи ново правителство. В Румъния президентът обижда премиер-министъра в открито телефонно обаждане до телевизионно предаване. Но, както в Кентаки или Алабама, подобни провинциални оплесквания по-скоро прибавят малко фолклорен оттенък към сивата обща сцена, отколкото да я развалят по някакъв забележителен начин.

Но всяка аналогия си има своите ограничения. Определената роля на новия Юг в политическата икономия на САЩ зависи в голяма степен от една мощна емиграция, привличана от климата на региона, което му придава демографски ръст, намиращ се далеч над нивото на средния за нацията. За Източна Европа е много по-вероятно да изпраща, отколкото да привлича имигранти. Освен това подвижността на работната ръка в Европа е далеч по-ниска от тази в САЩ, поради очевидни езикови и културни причини. С около една четвърт от населението на Съюза, европейският Изток се намира далеч от способността за упражняване на натиск, която американският Юг притежава в Щатите, да не говорим пък за влиянието на федерално ниво. В момента ефектът от разширението е най-вече онова, което очакваха неговите архитекти: раздуване на ЕС в една огромна зона за свободна търговия, с ново придобита периферия за евтина работна ръка.

Интеграцията на Изтока в Съюза е главното постижение, което почитателите на нова Европа могат с основание да посочат, утвърждавайки неговата жизненост и сила. Разбира се, както със стандартния панегирик на ЕС като цяло, така и тук е налице едно значително разминаване между идеологията и реалността. Общността, която стана Съюз, никога не е била отговорна за „петдесетте години мир“ – една заслуга, често приписвана на Брюксел, но която при всички случаи принадлежи най-вече на Вашингтон. Когато в Югославия избухнаха реални войни, Съюзът на практика дори подпомогна разпадането им, вместо да го предотврати. По подобен начин, публицистите в съюза често твърдят, че без разширението източна Европа никога не би достигнала сигурното пристанище на демокрацията

и че вместо това най-вероятно би затънала в нови форми на тоталитаризъм и варварство. Този аргумент действително е по-съществен, тъй като ЕС контролираше и изискваше стабилизацията на политическите системи в региона. Но той не изигра никаква роля в отхвърлянето на режимите, създадени от Сталин и има само малко основания да се смята, че която и да било от страните, в които те бяха съборени, е била на път отново да изпадне в нова диктатура, ако не е била спасителната ръка на комисията. Разширението без съмнение е едно значително историческо постижение и – поне засега – икономически успех, но стандартните преувеличения по-скоро намаляват, отколкото да засилват, значението на онова, което е било постигнато.

И все пак най-важният от всички въпроси си остава: до каква степен институционалната рамка на ЕС е била повлияна от разширението на изток? Тук картината става по-тъмна. Защото, ако разширението беше най-важното постижение от последно време, то конституцията, от която се очакваше да обнови съюза, се превърна в неговото най-сериозно поражение. ... Бъдещата харта на Европа беше написана за управляващите групи от Запада, правителствата на 15-те стари страни-членки, от които се очакваше да го одобрят автоматично, оставяйки на страните от Изтока ролята на наблюдатели. Всъщност логиката на конституционната воля беше обърната с главата надолу: вместо разширението да се превърне в обща база за новата институционална рамка, самата рамка беше създадена преди разширението.

Последващият провал дойде за западните елити като гръм от ясно небе. Конституцията – дълга повече от 500 страници, обхващаща 446 члена и 36 допълнителни протокола, един безпрецедентен бюрократичен слон – увеличаваше мощта на четирите най-големи държави в съюза, Германия, Франция, Великобритания и Италия; увенчаваше междуправителствения комплекс (в който те биха получили по-голямо влияние) с институцията на петгодишно президентство, не избирано нито от парламента, нито от европейските избиратели, и т. н. Основателите не американската република биха се хванали за главата пред една толкова недоद्याна и нестабилна конструкция. Но консенсусът на континенталните медии и политическата класа зад тях беше толкова непреодолим, че малцина се съмняваха в това,

че тя ще бъде приета. За голямо удивление на управляващите обаче, избирателите я отхвърлиха без особено колебание.

В последните дни на кампанията, когато анкетите започнаха да показват все по-нарастващо отхвърляне на конституцията сред избирателите, френските медии бяха обхванати от паника. Но никоя от локалните истерии – а те бяха много – не можеше да се сравнява с немската. „Европа се нуждае от кураж“, поучаваха Гюнтер Грас, Юрген Хабермас и цяла кохорта от сходно мислещи немски интелектуалци, в едно открито писмо, публикувано от *Le Monde*. *Предупреждавайки съседите, че „Франция ще се самоизолира по един фатален начин, ако гласува с „Не““, те продължаваха така: „последниците от едно отхвърляне биха били катастрофални“, защото „без кураж няма оцеляване“. И всичко това – от една страна, където изобщо не бе поет риска да се направи демократично допитване до избирателите, а конституцията беше ратифицирана проформа от Бундесрата само няколко дни преди референдума във Франция, за да бъдат повлияни тамошните избиратели. Що се отнася до френската изолация, три дни по-късно холандците отхвърлиха конституцията с още по-висок процент на недоверие.*

Такива всенародни отхвърляния на хартата за една нова Европа – не защото тя е прекалено федералистка, а защото изглежда като неразбираема схема за преразпределение на олигархична власт, всъщност едва ли биха могли да бъдат наречени гръм от ясно небе. Буквално всеки път – а те не бяха особено много – когато на избирателите беше позволено да изразят мнението си относно посоката, която съюзът би трябвало да поеме, те я отхвърляха. Норвежците отказаха да встъпят в съюза; датчаните отхвърлиха Маастрихт; ирландците – договора от Ница; шведите – еврото. Всеки път политическата класа на бърза ръка отново ги изпращаше при избирателните урни, за да поправят грешката си, или просото изчакваше удобен случай, за да промени народното решение. Оперативна максима на ЕС, както изглежда, е станало пословичното изказване на Брехт: в случай на размислие, правителството трябва да уволни народа и да си избере нов такъв.

По предсказуем начин, европейските държавни глави скоро вече дискутираха начина, по който отново да отхвърлят обществената воля и да наложат конституцията – с козметични промени, но този път без да я излагат на рисковете, свързани с всенародно гласуване. По време на срещата на най-високо равнище в Брюксел през юни 2007, необходимият документ –

този път наречен просто договор – беше одобрен. За да ѝ бъде позволено да не проведе референдум, Великобритания беше освободена от задължението да се придържа към Хартата за фундаментални права, приета от всички останали страни-членки. За да се направи отстъпка пред френското обществено мнение, забележките относно неограничена конкуренция бяха скрити в допълнителен протокол, вместо да се появяват в текста на основния документ. За успокояване на холандската съвест, „придържането към европейските ценности“ беше обявено за тест по въпроса за членството. На полските управници бе позволено да избегнат унижението на принизяването на страната им до втора класа в Съвета – чрез отлагането му с едно десетилетие, оставяйки задачата да се оправят с него на техните наследници.

Принципната новост по време на тази среща беше решимостта на Германия да осигури своето върховенство в избирателната структура на Съвета. Полските възражения срещу една формула, удвояваща влиянието на Германия и рязко намаляваща влиянието на Полша имаха всички технически основания на своя страна. Но разногласията по въпросите на справедливостта бяха от не по-голямо значение за окончателното решение, отколкото онези по въпросите на демокрацията. След като се провикнаха високо, че демографските загуби на Полша по време на Втората Световна Война ѝ дават право на съответна компенсация в устройството на Съюза, близнаците Качински се предадоха също толкова бързо, колкото и предвоенните полски полковници по време на германския Блиц. Смелите приказки бяха набързо забравени и всичко беше уредено чрез един телефонен разговор. За един регион, в който Полша представя половината от населението и БНП, този епизод е показателен за мълчаливата йерархия, на която тя е член. Изтокът е добре дошъл, но само ако знае мястото си.

Но какъв тогава е политическият ред, който в момента се утвърждава в Европа, 15 години след Маастрихт? Пионерите на европейската интеграция си представяха евентуалното създаване на един съюз, който някой ден би се превърнал в наднационален еквивалент на държавите, от които беше възникнал, основаващ се на всеобщо гласоподаване, с изпълнителна власт, отговорна пред избрана легислатура и икономика, подчинена на искванията на социалната отговорност. Накратко, демокрация, увеличена до континентални размери. Но налице винаги е било и едно друго вижда-

не за европейското обединение, според което съюзът трябваше да бъде не повече от един вид икономическо сътрудничество между страните-членки, което не трябваше да води до никакви съществени ограничения на националния суверенитет и да служи най-вече като рамка за един специфичен обхват от икономически транзакции. Де Гол беше един от видните привърженици на това гледище, Тачър също. Между тези две гледища съществува определено напрежение, продължаващо до ден-днешен.

Реалното положение на нещата обаче не съответства на нито едно от двете гледища. По конституция, Европейският Съюз е карикатура на една демократична федерация, тъй като неговият парламент не притежава инициативна сила, не съдържа никакви партии, съществуващи на европейско ниво, нито пък дори минимална обществена достоверност. Скромните увеличавания на неговите права не само че не доведоха до нарастване на обществения интерес към това тяло, но дори бяха съпровождани от продължаващо намаляване на интереса. Участието в европейските избори намалява непрекъснато, до около 50 процента, като новодошлите членове са най-безразличните от всички. В изтока цифрите бяха около 24 процента, а в Словакия по-малко от 17 процента от избирателите си дадоха труда да гласуват за своите представители в Страсбург. Тази досада едва ли е ирационална. Европейският парламент е една доста непрогледна структура. Председателстваща роля в него има Съветът на министрите, ръководен от Европейския Съвет на държавните глави, срещащи се всеки три месеца. Но този комплекс не се подчинява на логиката на една междудържавна власт, тъй като единствено Комисията – неизбираемият орган на Съюза – може да предлага законите, които Съветът и (повече по идея) Парламентът могат да обсъждат. Нарушаването на конституционния принцип за разделение на властите е повече от очевидно при този двоен орган – това е бюрокрация, на която е даден монопол за законодателна инициатива. Освен този хибриден изпълнителен орган налице е обаче и един независим съдебен орган – Европейският Съд, способен на постановления, противопоставящи се на което и да било национално правителство.

В центъра на този лабиринт се намира непроницаемата зона, в която се пресичат конкуриращите се законодателни инстанции на Съвета и Комисията, по-непрозрачна от която и да било друга специфика на Европейския Съюз. Това е така нареченият комитет „Корепер“ в Брюксел – връзката, в

която зад закрити врати се срещат емисарите на двете институции, за да създават лавината от законодателно обвързващи директиви, която съставлява основното производство на Съюза, около 100 000 страници до момента. Предназначението на тази ос – най-вече на критичното ниво на Корепер – е да свързва едно с друго националните законодателства, които се намират в постоянна конфронтация с маса постановления, върху които не притежават какъвто и да било контрол. Фарсът на евентуални всенародни избори, които редовно биват игнорирани, е само най-драматичният израз на тази олигархична структура, представяща всичко останало.

Заедно със занемаряването на демократичните принципи, налице са още две други специфики, които поставят под съмнение тази система. Огромната част от решенията на Съвета, Комисията и Корепер засягат проблеми на вътрешната политика, които по традиция се дебатира в националните законодателства. Но в конклавите на Брюксел те се превръщат в предмет на дипломатически преговори: с други думи, те стават част от онази сфера, която по традиция е била винаги запазена за външните и военни работи – и в която парламентарният контрол обикновено е или слаб или напълно несъществуващ, а свободата на изпълнителната власт, сравнително неограничена. От времето на Ренесанса насам, другото име на дипломатията винаги е било секретност. Тоест, онова, което основните структури на ЕС всъщност правят, е да превръщат отворената схема на парламентарното управление в затворения свят на канцлерството. Но дори и това не е още всичко. Традиционната дипломатия обикновено изискваше потайност и изненада, за да бъде успешна. Но тя не изключваше възможността за несъгласие или конфликт. В дезинфекцирания свят на ЕС всичко това изчезва напълно, като единодушието става буквално задължително при всички важни въпроси. Всяко публично изказано несъгласие, да не говорим пък за отказ да се приеме един или друг предварително фабрикуван консенсус, бива разглеждано като нечувано нарушение на един строго съблюдаван етикет. Смъртоносният конформизъм на срещите на високо равнище захлопва дори ковчега на реалната дипломатия, покривайки го с венци от бюрократично благочестие. Нищо не може да раздвижи общата воля, тъй като демократичното участие и политическото въображение биват подавяни безпрекословно.

Е и какво от това? Както изглежда, засега не се забелязва особена липса на апологети, готови да обясняват, че в съюза не само няма липса на демокрация, но че и това е неговото най-голямо достойнство. Стандартните аргументи, представяни от списания като *Prospect*, се развиват по следния начин. ЕС се занимава по същество най-вече с технически и административни въпроси, целящи да осигурят свободното движение на стоки, хора и капитал в неговите граници. Това са неща, от които избирателите не се интересуват особено много, с право възприемайки гледището, че е най-добре те да бъдат направлявани от съответните експерти, вместо от некомпетентните депутати. Онова, което важи за полицаите, пожарникарите или офицерите от армията, важи и за функционерите от Брюксел – те не биват избирани, но въпреки това разполагат с достатъчно обществено доверие. Дефицитът на демокрацията е мит, защото нещата, от които избирателите се чувстват най-силно загрижени – преди всичко данъците и социалното осигуряване, с други думи реалното съдържание на политиката, продължават да бъдат обсъждани не в Съюза, а на национално равнище, чрез традиционните изборни механизми. Докато разграничението между двете сфери и съответстващите им политически решения си остава непокътната и ние си спестяваме фалшиви демонстрации на популизъм – опитвайки се да решаваме чрез гласуване въпроси, които масите не могат да разберат и които никога не би трябвало да бъдат решавани чрез обществено гласуване, на първо място, то демокрацията си остава непокътната, на практика дори подсилена. Разглеждано по трезв начин, всичко това е възможно най-доброто за най-добрата от всички възможни Европи.

Но защо тогава съществува такава широко недоверие към Брюксел, ако наистина толкова малко от нещата, които биват решавани там, засягат нормалния живот на хората, или пък го правят по един много приятен начин? Ако Европейският Съюз действително би имал нулево влияние върху нещата, от които избирателите се интересуват директно, тяхното недоверие с право би могло да бъде разглеждано като абстрактен предразсъдък. Но всъщност усещането, което стои зад това недоверие, е напълно оправдано. От Маастрихт насам Съюзът в никакъв случай вече не се ограничава само с въпроси на регулацията, които са безинтересни за населението като цяло. Сега той си има централна банка, която не е задължена дори да се грижи за поддържане на заетостта, да не говорим пък за каквито и да

било задължения да се отчита пред Конгреса (както това е при Федералния резерв в САЩ). Тази банка определя лихвения процент за цялата Еврозона, като отделните национални правителства са задължени да преследват твърди бюджетни цели, предписвани от Пакта за Стабилност. С други думи, определянето на макроикономическата политика на най-високо ниво вече е изместено от националните столици по посока към Брюксел и Франкфурт. На практика това означава, че точно въпросите, от които избирателите се вълнуват най-много, като работни места, данъци и социално осигуряване, сега попадат най-точно под гилотините на Банката и Комисията. Историята на последните няколко години показва, че тези въпроси съвсем не са само и единствено от академичен интерес. Именно натискът от страна на Брюксел беше онзи, който принуди правителството на Жупе да приеме финансовия пакет, който доведе до огромната стачна вълна във Франция през зимата на 1995 година, което от своя страна доведе до свалянето на това правителство. Пактът за Стабилност, отново, беше онзи, който принуди Португалия да ореже социалното си осигуряване през 2003, което пък доведе до рязка икономическа рецесия. Това правителство също не успя да оцелее. Гледището, че сегашният Европейски Съюз е само набор от безвредни технически предписания, също толкова неутрални колкото и светлините на един уличен светофар, е просто глупост.

Но още от самото начало налице беше и едно трето виждане за това какво трябва да означава европейската интеграция, много по различно от федералистките или междуправителствени концепции на Общността. Основният негов теоретик беше Фридрих Хайек, който още преди Втората Световна Война беше очертал една конституционна структура, издигната достатъчно високо над съставящите я нации, за да изключи възможността за заплахата от страна на нечии суверенни интереси. В националните държави електоратите непрекъснато са изложени на изкушенията от евентуални правителствени намеси с цел преразпределение, накарняващи правата на собствеността в името на демокрацията. Но щом само хетерогенните населения бъдат най-после обединени в една междудържавна федерация, както той я наричаше, те не биха били повече в състояние да съберат волята, която поражда подобни разрушителни намеси. Под ръководството на една безпристрастна власт, отвъд обсега на политическото невежество или

завистта, спонтанният ред на една пазарна икономика най-после ще бъде в състояние да се разгърне без външна намеса.

Около 1950 година, когато Моне и Шуман създаваха плана, който доведе до появата на Европейския Съюз за Вьглища и Стомана, самият Хайек беше в Америка и не играеше почти никаква роля при оформянето на аргументите в полза на интеграцията. По-късно, отхвърляйки идеята за единна валута като статистка (той предпочиташе конкуриращи се частни интереси), той щеше да стигне до извода, че самата Общност вече е прекалено управленчески настроена. Но в Германия съществуваше една теоретическа школа, която виждаше възможностите за европейско обединение по начин, много сходен с този на Хайек. Това бяха ордо-либералите от Фрайбург, чиито водещи представители бяха Валтер Ойкен, Вилхелм Рьопке и Алфред Мюлер-Армак. Без да притежават непримиримия радикализъм на Хайек, те бяха много близо до Лудвиг Ерхард, знаменития архитект на следвоенното немско чудо, като по този начин разполагаха с реално влияние във времето на ранните дни на Общия Пазар. Но в продължение на тридесет години това все още беше едно отцепническо движение в Общността, винаги присъстващо, но не и определящо в нейното развитие.

С внезапното влошаване на глобалния икономически климат през 70-те години и с общия неолиберален поврат, който го последва през 80-те, доктрината на Хайек беше преоткрита в целия Запад. Водещи в новите промени бяха Великобритания и САЩ, с управленията на Тачър и Рейгън. Континентална Европа никога не породила подобни радикални режими, но идеологическата атмосфера значително се измести в същата посока. Колапсът на Съветския Съюз в значителна степен довърши окончателната трансформация на теоретическите предпоставки. Около 1990 Комисията беше вече напълно отворена към приватизацията като принцип, наложена без съпротива на кандидатстващите страни, заедно с редица други демократични тънкости. Нейният най-силен клон беше станал Директоратът по Конкуренцията, непрекъснато атакуващ монополите от държавния сектор както в западна, така и в източна Европа. Във Франкфурт, Централната Банка се водеше точно по предвоенните предписания на Хайек. Онова, което първоначално беше най-малко доминиращото течение в тъканта на европейското обединение, постепенно беше се превърнало в неин определящ модел.

Но мутацията в никакъв случай не е окончателно завършена. Европейският парламент все още е тук, като напомняне за миналите федералистски надежди. Селскостопанските и регионални субсидии продължават да консумират по-голямата част от бюджета на Съюза. Услугите, повече от две трети от БВП на Съюза, все още не са напълно либерализирани. Но от „социалната Европа“ в смисъла, който имаха пред вид Моне или Делор, е останало също толкова малко, колкото и от демократичната Европа. На национално ниво, социалните режими, които различават Стария от Новия свят, продължават да съществуват. С изключение на Ирландия, делът на държавните разходи в БНП си остава по-висок в Западна Европа, отколкото в Съединените Щати, а голяма част от академичната индустрия е заета най-вече с това да доказва колко повече загрижен за хората, особено в скандинавските си версии, е „нашият“ капитализъм в сравнение с „техния“. Претенцията е достатъчно валидна; самозадоволството – значително по-малко. Защото, с нарастването на броя на дългосрочно-безработните и пенсионерите, посоката на вълната е отдалечаване от, а не задминаване, на предишните норми на задоволяване на нуждаещите се. Самата дума „реформа“ днес означава, буквално всеки път, обратното на онова, което тя означаваше преди петдесет години: не създаване, а свиване или премахване на социални осигуровки. Единствените две структурни промени, задминаващи следвоенните постижения на социалната демокрация – планът Майднер за създаване на пенсионни фондове в Швеция и 35-часовата работна седмица във Франция, вече бяха отменени. Днес вълната се движи в друга посока.

Днешният ЕС, с неговите скъпернически разходи (малко повече от 1 процент от БВП на Съюза), нищожна бюрокрация (около 16 000 чиновници, изключвайки преводачите), липса на независимо данъчно облагане и каквито и да било форми на административно задействане, в много отношения би могъл да бъде разглеждан като окончателен вариант на минималистката държава, отвъд дори най-драстичните представи на класическия либерализъм. Неговата структура не само изключва каквото и да било прехвърляне на социални функции от национална към над-национално ниво; напротив, той само увеличава натиска върху националните системи за социално осигуряване, разглеждайки ги като допълнителни пречки по пътя на свободното развитие на факторите за производителност. Както

обяснява един от водещите авторитети в тази област, Ендрю Моравчик, „неолибералното пристрастие на ЕС, ако то съществува, е оправдано от социално демократичното пристрастие на настоящите национални политики“, които „никой отговорен анализатор не счита за удържими“ – „Европейската социална политика съществува единствено в мечтите на някои раздразвени социалисти“. Здравословната истина е, че „ЕС е тук преди всичко за да осигури насърчаването на свободните пазари. Основната група от негови поддръжници може да бъде открита в лицето на множество мултинационални фирми, не на последно място такива от САЩ“. Накратко: управляваща в Съюза е не демокрацията, нито пък социалната загриженост, а капиталът.

Пери Андерсън (род. 1938) е известен американски журналист и историк. Той е професор по история и социология в УСРА и бивш редактор на списанието *New Peft Review*.
